

СОЦІОЛОГІЯ ПОЛІТИКИ

УДК 324 (477)

Ю.І. АРАБАДЖИ

УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ – ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ 2012

Новий виборчий закон встановив змішану виборчу систему в Україні. Вивчення трансформації такого важливого елемента політичної системи, як інститут виборів, дало змогу визначити шляхи подальшого демократичного розвитку країни, зокрема через реформування виборчої системи. У ході дослідження виявлено характер негативних впливів певних характеристик виборчої системи на інституційні виміри політичної організації суспільства.

Ключові слова: виборчий закон, вибори, виборча система, політична система, політична партія, демократія, політичне прогнозування.

Закон, що регулює парламентські вибори в Україні, був прийнятий парламентом 17 листопада 2011 р. Новий виборчий закон встановив змішану виборчу систему в Україні з прохідним бар'єром у 5%. До цього часу парламент обирався за пропорційною системою голосування з тривідсотковим бар'єром. За змішаною виборчою системою, 225 парламентарів будуть обирати за партійними списками та 225 членів парламенту – у мажоритарних округах.

Новий виборчий закон був підтриманий 366 депутатами з 404 присутніх на сесії. Документ підтримали 62 представники опозиційної партії Батьківщина. Згідно з новим законом, блокам політичних партій не дозволяється брати участь у виборах. Виключено можливість голосувати проти всіх партій і кандидатів. Закон базується на законопроекті, запропонованому робочою групою, сформованою Президентом України. Венеціанська комісія проводила експертизу цього проекту.

Парламентські вибори 2012 р. мають стати важливим кроком до впровадження нових норм і процедур формування законодавчої гілки влади в Україні. Справедливі та вільні вибори є необхідною складовою демократичної системи суспільства. Вони зобов'язані забезпечити легітимність нової влади, мають змусити політичних гравців знайти шляхи порозуміння та вирішення наявних суперечностей задля процвітання української держави та забезпечення дотримання прав і свобод виборців. Тому на цьому етапі розвитку України зміна та подальше функціонування інституту виборів набуває надзвичайної ваги, оскільки від цього залежить дотримання курсу подальшої демократизації.

Актуальність дослідження нового Закону “Про вибори народних депутатів України”, а також вивчення рейтингів і шансів українських партій на перемогу зумовлена важливістю виборчих процесів для належного розвитку політичної системи та громадянського суспільства. Тому завдання вироблення дієвого виборчого механізму відповідно до принципів демократії є вкрай актуальним.

Дослідження реформування виборчої системи дає змогу отримати точніше уявлення про сутність трансформаційних процесів усієї політичної системи загалом, визначити оптимальні шляхи подальшого демократичного поступу України. Наша країна за короткий час зазнала кілька змін моделей виборчих систем: діяли мажоритарна, змішана, пропорційна системи і знову ми повертаємося до змішаної моделі. Чи свідчить це про динаміку політичного розвитку суспільства від тоталітаризму до демократії, або ж навпаки, відбувається згортання демократії?

Метою статті є аналіз недоліків і переваг нової виборчої моделі, визначення перспектив, вивчення позицій політиків, щодо доцільності реформування вітчизняного виборчого законодавства, а також розгляд можливих наслідків для українського парламенту на фоні змін електоральних уподобань.

Досягнення поставленої мети дослідження передбачає вирішення таких основних завдань:

- проаналізувати нововведення, передбачені новим Законом “Про вибори народних депутатів України”;
- дослідити аргументи “За” та “Проти” в оцінках експертів щодо змішаної виборчої систем;
- розглянути заяви окремих політиків щодо нового Закону;
- з’ясувати позицію Венеціанської комісії та ПАРЕ стосовно ситуації в Україні;
- розглянути прогнози щодо результатів майбутніх виборів;
- вивчити динаміку змін рейтингів основних політичних гравців шляхом порівняння результатів соціологічних опитувань за останні роки;

Об’єктом дослідження є новий Закон “Про вибори народних депутатів України” як ключовий механізм забезпечення функціонування демократичного суспільства.

Предметом дослідження є можливі наслідки після впровадження нового Закону про вибори та динаміка зміни електоральних уподобань в умовах реформування виборчої системи як засобу формування демократичного суспільства.

У 2012 р. окрім свята футболу на Україну чекають баталії на політичній арені – вибори до парламенту. Пройдуть вони восени вже за новими “правилами гри”, які набули чинності після підписання Президентом України Віктором Януковичем Закону № 4061-VI “Про вибори народних депутатів України”, ухваленого Верховною Радою 17 листопада 2011 р. Закон, розроблений спеціальною комісією Верховної

Ради, підтримали 366 депутатів, серед яких не тільки представники більшості, а й опозиціонери. “За” проголосували 187 депутатів від фракції правлячої Партії регіонів, від “БЮТ-Батьківщини” – 62, НУ-НС – 36, КПУ – 24, партії “Реформи заради майбутнього” – 19, Народної партії – 20, позафракційних – 18. Лідери опозиційних партій раніше виступали проти збільшення прохідного бар’єра й усунення від виборів блоків партій, заявляли про згубність змішаної системи виборів, але після тривалих дискусій члени спеціальної парламентської комісії узгодили варіант закону, який назвали компромісним. Представники опозиції, які віддали свій голос за новий виборчий закон, стверджують, що вони змогли передбачити в ньому механізми запобігання можливості фальсифікації результатів виборів.

Які ж нововведення передбачені новим Законом? По-перше, встановлено змішану систему виборів (50% на 50%), тобто половину депутатів обиратимуть за партійними списками, половину – в мажоритарних округах. По-друге, передбачено підвищення прохідного бар’єра для політичних партій з 3 до 5% та заборонено участь блоків партій у виборах. Крім того, у виборчих списках більше не буде рядка “Проти всіх”. Відповідно до ухваленого парламентом закону, висувати кандидатів у депутати мають партії та громадяни шляхом самовисування. Передвиборча кампанія триватиме 90 днів, а самі вибори, відповідно до документу, проходять в останню неділю жовтня п’ятого року повноважень Верховної Ради. Фактично Закон передбачає повернення до пропорційно-мажоритарної системи виборів, яка вже існувала в Україні за часів президентства Леоніда Кучми. Доречі, чимало його опонентів вважали саме змішану систему найбільш корупційною. Аналогічні публічні заяви робили до 17 листопада й лідери опозиційних партій, заявляючи про згубність змішаної системи виборів і пропонуючи хоча б домогтися іншої пропорції у виборчій системі (75% на 25%, або 60% на 40%). Але прийняття нового Закону про вибори депутатів Верховної Ради підтверджує дієвість принципу Ніколо Макіавеллі: “Мета виправдовує засоби”. У політиці не існує вічних друзів чи ворогів, існують лише вічні інтереси входження у владу. Хоча, спільне голосування опозиції та провладної більшості за новий Закон – це безумовний крок уперед. Будь-яка консолідація ліпше методів на зразок блокування трибуни.

Щодо думок експертів і політиків стосовно можливих наслідків прийняття Закону про вибори, то вони розділились: у будь-якій виборчій системі можна знайти багато переваг і недоліків.

Аргументи “ЗА”:

– Україна повертається до виборчої системи, що вже діяла, тому немає нічого трагічного: парламенти, що обиралися за змішаною системою в попередні роки, були цілком дієздатними;

– змішана система може вважатися найоптимальнішою, оскільки парламент є не лише законодавчим, але й представницьким органом, а виборці хочуть мати свого конкретного депутата в окрузі;

– збільшення прохідного бар'єра для партій сприятиме зміцненню кількох політичних центрів, а саме Партії регіонів, “Батьківщини” Юлії Тимошенко, “Фронту змін” Арсенія Яценюка;

– заборона участі блоків партій у виборах виключає можливість участі в таких блоках маргінальних партій, які самотійно не набрали б і одного відсотка голосів;

Аргументи “ПРОТИ”:

– головна критика спрямована на мажоритарну систему, оскільки саме одномандатні округи, заявляють її противники, більш залежні від адміністративного ресурсу, тобто від впливу влади на результати виборів;

– збільшення прохідного бар'єра для багатьох партій ставить питання про можливе об'єднання чи то з партією влади (варіант, який розглядали Сергій Тигіпка та Володимир Литвин), чи то з партіями-монополістами з опозиційного табору – “Батьківщиною” чи “Фронтом змін”. Але обидва варіанти виключають можливість незалежної політики для невеликих партій. Співпраця часто закінчується поглинанням. Тому представники багатьох партій були категоричними противниками збільшення відсоткового бар'єра й усунення від виборів блоків партій, заявляючи, що це призведе до знищення низки політичних сил і не дасть змоги прийти в парламент новим політикам;

– згадайте історичний факт з 1990-х рр.: коли Народно-демократична “партія влади”, не перемогла на виборах за партійним списком, знайшли вихід: завдяки одномандатникам сформували найбільшу парламентську фракцію, причому частина “незалежних” депутатів йшли до фракції під тиском. У 2002 р. НДП мала майже 18% голосів, і більшість знову, на радість Леоніду Кучмі, за рахунок мажоритарних округів стала пропрезидентською. Хоча існує ще один метод, дієвий і за пропорційною системою, і за змішаною: формування парламентської більшості за рахунок депутатів з інших політичних сил, в тому числі опозиційних, навіть не застосовуючи примус.

На сайті bbs.ua оприлюднено заяви окремих політиків щодо нового Закону, які доповнюють наведені вище аргументи. Позитивно охарактеризував ухвалений закон лідер партії “Фронт змін” Арсеній Яценюк: “Опозиція опинилась перед обмеженим вибором: або змішана система з масштабними фальсифікаціями, як це планувала влада, або закон, який дає шанс суспільству на демократичні вибори. Ми обрали другий варіант... На жаль, за деякими політичними позиціями досягти домовленостей не вдалося. Але з 20 вимог опозиції 17 задоволені повністю”.

На думку депутата “БЮТ-Батьківщини” Сергія Подгорного, “новий закон про вибори дає можливість опозиції перемагати на майбутніх виборах. Соціологічні дослідження показують, що “Батьківщина” на сьогодні має достатньо високий рівень довіри як самотійна політична партія”.

У Комітеті виборців України – організації, що багато років стежить за виборами в Україні, – кажуть, що загроза масштабних фальсифікацій, дійсно, зменшилася суттєво, але не зникла остаточно. “Встановлена ціла низка запобіжників. Але все одно закон не рятує від технологій, серед яких передусім підкуп виборців”, – заявив голова КВУ Олександр Черненко.

Лідер “Громадянської позиції” Анатолій Гриценко висловлюється ще більш різко: “Українці вкотре виставили себе ідіотами перед європейськими партнерами. Цього разу це зробила не влада – опозиція. Результат 366 голосів “за” вважаю не консенсусом, а швидше змовою між Банковою і вождями опозиції в Раді”, – написав депутат у блозі сайту “Українська правда”.

Голосування “БЮТ-Батьківщини” і частини фракції НУ-НС за новий Закон обурило ті політичні сили, які вважали і БЮТ, і “Фронт змін” союзниками на виборах. Як наслідок, “Наша Україна” звинуватила їх у “колабораціонізмі з теперішнім антинародним режимом”. “Це не компроміс. Це змова і зрада, яка буде дуже дорого коштувати демократії України”, – вважає депутат Ірина Геращенко. “Ухвалена змішана система виборів – це пряма дорога до спотворення результатів голосування громадян через адміністративний тиск влади і до прямого підкупу виборців на мажоритарних округах, до політичної корупції та торгівлі депутатськими мандатами в парламенті”, – йдеться в заяві “Нашої України”. Навіть в адміністрації Президента погляди розділились: заступник глави адміністрації президента Марина Ставнійчук заявляла, що вважає хибним повернення до виборчої системи, яка діяла в Україні до 2004 р.

Навколо нового Закону про вибори депутатів останнім часом точилися дискусії не тільки в Україні, а й у Європі. Ще восени фахівці Венеціанської комісії радили запровадити Україні пропорційну виборчу систему з відкритими списками, про необхідність такого нововведення не раз заявляла більшість українських політиків. Але фактично, ухвалений закон суперечить рекомендаціям, наданим Європейською комісією за демократію через право, яка є дорадчим органом Ради Європи. Директор і секретар Венеціанської комісії Томас Маркерт заявив, що, хоча змішана мажоритарно-пропорційна система діє в низці країн Європи, однак в Україні є негативний досвід її застосування в попередні роки. Позиція Європейського Союзу була визначена 26 січня в резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи. У документі зазначається, що ПАРЄ занепокоєна тим, що підняття прохідного бар’єра для пропорційних виборів до 5%, у поєднанні із заборонаю партіям формувати виборчі блоки для участі у виборах можуть негативно позначитись на можливості малих і нових партій увійти до парламенту. Асамблея занепокоєна тим, що ці положення можуть обмежити плюралізм і надалі посилити поляризацію в новому парламенті. Вона рекомендує до наступних парламентських виборів знизити прохідний бар’єр і скасувати заборону щодо виборчих блоків у виборчому законодавстві.

Попри критику Закону європейськими структурами, це не гарантує обов'язкових реальних кроків Верховної Ради назустріч порадникам. Звичайно, Український парламент має почути європейських колег, але замість швидкої реакції в Україні теоретично можливі й інші варіанти, наприклад, зміни виборчого законодавства навіть за кілька днів до виборів – такі прецеденти нам відомі. Тож Партії регіонів та іншим “більшовикам” нічого не буде заважати ближче до дня голосування ухвалити зміни, у разі, якщо хтось вважатиме, що закон потребує вдосконалення. Наприклад, можна буде згадати про невнесені до Закону пропозиції більшості встановити грошову заставу для партії – учасника виборів у розмірі трохи менше двох мільйонів гривень, або ініціативу Партії регіонів скасувати норму про фінансування виборчої кампанії з державного бюджету.

І нарешті розглянемо прогнози щодо результатів майбутніх виборів. Згідно з опублікованими на початку листопада дослідженнями журналу “Кореспондент”, якби вибори до парламенту відбувалися за пропорційною системою, більшість депутатських мандатів спроможні були б отримати опозиційні до президента Віктора Януковича партії. Однак із запровадженням змішаної системи виборів більші шанси сформувати більшість мають Партія регіонів та її сателіти. На думку політолога із “Першої рейтингової групи” Михайла Басараба, “зіграло правило економічної монополії: дві найбільші політичні сили опозиції – «Батьківщина» Тимошенко і ті, що гуртуються навколо Яценюка, продемонстрували, що їх влаштовує підняття бар'єра. Саме ці сили автоматично відкинули шанси пройти до парламенту партії Анатолія Гриценка, В'ячеслава Кириленка, під великим питанням – «Удар» Віталія Кличка і «Свобода» Олега Тягнибока. Тепер мають розпочатися вимушені й болісні злиття, фактично, розчинення у двох найпопулярніших партіях на умовах, які вони диктуватимуть”. Хоча декларація про спільні дії на майбутніх виборах представників опозиції, яку символічно оприлюднили на День Соборності, свідчить про принаймні наміри консолідувати зусилля всіх незгодних з теперішньою владою політиків.

Але викладемо рейтинги основних українських політичних сил мовою цифр. Для цього було використано результати опитувань громадської думки за два останні роки, які проводили такі компанії:

- (КМІС) Київський міжнародний інститут соціології;
- (ФОМ) “Фонд общественное мнение – Украина”, гендиректор компанії Олександр Бухалов;
- (RBG) Research&Branding Group, директор Євгеній Копатько;
- Інститут соціології НАН України;
- Центр соціальних та маркетингових досліджень “СОЦИС”, директор Олександр Стегній, президент компанії “SOCIS” Микола Чурилов;

- Центр соціальних досліджень “Софія”, директор Андрій Ермолаєв;
- Соціологічна група “Рейтинг”;
- Центр економічних и політичних досліджень ім. Олександра Разумкова, директор соціальних програм Людмила Шангіна;
- GFK Ukraine;

Результати опитувань наведені в таблиці.

П'ять відсотків, згідно із соціологічними дослідженнями, долає лише п'ять політичних сил і, можливо, ще дві-три, хоча зробити це їм буде дуже складно. Але спочатку про "партію влади". Рейтинг Партії регіонів та її союзників на цей момент сягає 20–25%. Залишаючись лідером, партія влади продовжує втрачати голоси. Стрімке зростання з 23% у серпні 2009 р. до пікових 35–43% протягом 2010 р. змінилось падінням до 26–12% у минулому році. Технологічний варіант поглинання Партією регіонів своїх партнерів користі не принесе, тому об'єднання із "Сильною Україною" Сергія Тигіпка та "Народною партією" Володимира Литвина є малоімовірним.

"Батьківщина" Юлії Тимошенко посідає друге місце в рейтингах. Динаміка зміни уподобань виборців щодо "Батьківщини" не має великих коливань: зростання з 13% у 2009 р. до 22% навесні 2010 р., далі протягом року спад до 12–13% і стабільні 18% у першій половині 2011 р., влітку минулого року рейтинги сягають 9–14% голосів, що дає змогу назвати "Батьківщину" одним з монополістів на опозиційному полі.

Третє місце також залишається за опозицією. "Фронт змін" Арсенія Яценюка у 2011 р. має 7–11% і це поліпшення показників порівняно з 4–6% у 2010 р.

Четверте місце в рейтингах залишається за "Сильною Україною" Сергія Тигіпка, яка мала у 2010 р. 6–12% і 5–6% у минулому році. До п'ятірки лідерів можемо віднести також КПУ. Комуністи мали 5% у 2009 р., потім їх рейтинги впали до 2–3% у 2010 р. і знову піднялись до 3–5% у 2011 р.

Звичайно, що підвищення прохідного бар'єра зменшить кількість партій, які зможуть потрапити до парламенту на наступних виборах, і найбільше це може вдарити по розпорошеній українській опозиції. Але шанс подолати 5% мають "Свобода" Олега Тягнибока і "Удар" Віталія Кличка. Рейтинг "Свободи" зростав у 2010 р. з 1% до 4% і досяг 4–5% у 2011 р. Позитивну динаміку від 1% до 5% у 2011 р. має також "Удар".

Аутсайдерами серед парламентських партій є "Наша Україна" та "Народна партія" рейтинги яких залишаються в межах 1–2%.

За інші партії проголосували б 4–7% виборців. Між тим в Україні зареєстровано близько 200 політичних партій, абсолютна більшість їх в парламент не пройдуть, але частина виборців за них проголосує і в результаті, завдяки відсутності відкритих списків та підвищеному прохідному бар'єру голоси великої кількості виборців враховані не будуть.

Відсутність у майбутніх виборчих списках рядка "Проти всіх" не впливає на антипатії українського електорату. Не підтримують жодну політичну силу за різними рейтингами з 10 до 24% виборців. І на думку багатьох соціологів, існує тенденція щодо зростання кількості опитуваних, які не підтримують жодну партію.

Вражає також кількість українців, які не бажають взагалі брати участь у виборах – до 17%! Ще близько 20% виборців не визначились із

пріоритетами, тому поле для формування необхідної громадської думки для політичних партій ще існує.

На завершення згадаємо деякі аспекти політичної боротьби в мажоритарних округах. Для перемоги на виборах мажоритарному кандидату необхідно, щоб за нього проголосувало не менше 25 тисяч виборців. Цілком можливо, що Володимир Литвин (лідер “Народної партії”, рейтинг якої в минулому році ледве сягав 1,5%) у своєму окрузі знайде методи переконати виборців, що він потрібен Україні. Як сказав голова Комітету виборців Олександр Черненко, “Мажоритарна складова виборів буде найбільш непростою, найбільш брудною. Конкуренція триватиме не лише по лінії влада – опозиція, а й між кількома потужними кандидатами, лояльними до влади. Але в підсумку може виявитися, що такий закон спрацює проти самої Партії регіонів. Мажоритарні депутати, хоч і будуть лояльними до президента, але більшість, сформована за їхній рахунок, не буде стабільною. Бо як тільки владна машина захитається, мажоритарники будуть першими, хто залишить цей корабель... кидок як головний елемент української політики поки що ніхто не відміняв”.

Існує ще одна проблема чинного закону про вибори, а саме норма, яка дає кандидатам у депутати змогу одночасно балотуватись і за партійним списком і в мажоритарному окрузі, але свого часу Конституційний суд України визнав неконституційним таке одночасне балотування. Тому залишається відкритим питання щодо можливості відміни цієї норми в законодавстві і це викликає турботу в багатьох українських політиків.

Що стосується сподівань українців стосовно виборів у парламент у 2012 р., то результати загальнонаціонального опитування, проведеного Фондом “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва у грудні 2011 р., говорять про таке: на думку більшості населення (51%) майбутні парламентські вибори будуть такими самими, як і вибори 2007 р. Більше 14% налаштовані оптимістично і сподіваються, що наступні вибори будуть більш чесними і прозорими, аніж вибори 2007 р. Однак 23% громадян вважають, що вибори 2012 р. будуть менш чесними і прозорими порівняно з минулими.

Висновки. Аналіз змін у виборчому законодавстві виявив суперечливість перспектив подальшого демократичного розвитку країни. Неоднозначність сприйняття політиками України нового Закону “Про вибори народних депутатів України” та негативна його оцінка з боку Венеціанської комісії та ПАРЄ дає підстави вважати, що найближчим часом можливі коригування Закону, а отже, прогнозувати наслідки змін законодавства складно.

Список використаної літератури

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta12/ERES1862.htm>.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2011/12/111214_turchynov_tymoshenko_byut_ek.shtml.

3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2011/11/111118_new_law_election_sd.shtm
http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2011/11/111117_elections_law_dt.shtml.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2011/11/111102_rada_new_law_election_sd.shtml.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2011/11/111111_rada_law_election_sd.shtml.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2011/10/111031_election_law_parliament_sd.shtml.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.

Арабаджи Ю.И. Украинские парламент – перезагрузка 2012

Новый избирательный закон установил смешанную избирательную систему в Украине. Исследование трансформации такого важного элемента политической системы, как институт выборов позволило определить пути дальнейшего демократического развития страны, в частности через реформирование избирательной системы. В ходе исследования выявлен характер негативных влияний определенных характеристик избирательной системы на институциональные измерения политической организации общества.

Ключевые слова: *избирательный закон, выборы, избирательная система, политическая система, политическая партия, демократия, политическое прогнозирование.*

Arabadji Y. Ukrainian parliament – the 2012 reboot

The new election law established mixed electoral system in Ukraine. The research of such an essential element of political system as the institute of elections allowed to determine the paths of the nation's further democratic progress, in particular by reform of the electoral system. The findings obtained in the course of the research determine the patterns of the damaging influences of some electoral system's characteristics for institutional dimensions of societal political organization.

Key words: *election law, elections, electoral system, political system, political party, democracy, political forecasting.*